

PORIJEKLO ROMA I OBIČAJI VEZANI ZA SMRT KOD BIJELJINSKIH I ZENIČKIH ROMA MUSLIMANA

Amela DEDIĆ

UDK 398:28(497.6 Zenica+Bijejin=214.58)

DOI: <http://dx.doi.org/10.26340/muallim.v21i81.1764>

SAŽETAK: Predmet ovog rada su porijeklo Roma, historijski prikaz njihove seobe i običaji vezani za smrt bijeljinskih i zeničkih muslimanskih Roma. Cilj ovog rada je istražiti i prikazati običaje Roma muslimana u Bijeljini i Zenici prilikom smrti i ukopavanja umrlih etnografskom, historiografskom, komparativnom i metodom intervjuiranja.

Potrebno je naglasiti da će uslijed, prvo, nedostatka literature o običajima bosanskohercegovačkih Roma; drugo, teške dostupnosti određene literature o običajima Roma drugih prostora; treće, poteškoća u prikupljanju detalja i načina prakticiranja određenih običaja metodom etnografskog istraživanja, fokus biti na karakterističnim obilježjima običaja prilikom smrti. Bit će navođena tradicionalna obilježja običaja, kao i njihovo problematiziranje danas, dakle u kojoj mjeri su prisutni i na koji način, odnosno da li su danas doživjeli ikakvu transformaciju uslijed utjecaja medija masovnih komunikacija i suživota s pripadnicima naroda drugih kultura.

Cilj rada je da se iz Romskih iskaza putem intervjua pokaže kako Romi muslimani ovih dvaju gradova razumijevaju porijeklo i smisao običaja koje prakticiraju te u kojoj mjeri i na koji način je kod njih prisutna svijest o muslimanskim sadržajima njihove kulture. Da li su spomenuti običaji karakteristični i specifični samo za Rome ili su bili prisutni, a možda i dan-danas žive kod Bošnjaka, Hrvata, Srba, pa i drugih naroda širom svijeta?

Ključne riječi: Romi, običaji, smrt, Bijeljina, Zenica.

Uvod

Prema Bratoljubu Klaiću, Rom¹ je ime za etničku grupu Cigana i vjerovatno potiče od staroegipatske riječi *pi-romi*, koja je značila “dobar i lijep

čovjek”.² Neki historičari su smatrali da Romi svoje porijeklo vode iz Egipta, pa je otuda nastao naziv na engleskom jeziku *Gypsy*, a riječ Rom znači “čovjek”.³ U Bosansko-romskom i

romsko-bosanskom rječniku koji je priredila Hedina Tahirović-Sijerčić⁴ Rom označava muža – čovjeka.⁵

Na Prvom svjetskom kongresu Roma u Londonu, održanom 8.

¹ U ovom radu bit će poštovana upotreba termina “Romi” prihvaćena na Prvom svjetskom kongresu Roma održanom 1971. godine, a zatim u Evropskoj uniji (EU) i Vijeću Evrope. Taj termin je u skladu sa sadašnjim službenim dokumentima Evropske unije, Vijeća Evrope i Organizacije za sigurnost i saradnju u Evropi (OSCE).

² Klaić, Bratoljub, *Rječnik stranih riječi*, 1173.

³ Zekerijja, Ahmed Iman, “العجر في العالم”, *عن العرب في*. Dostupno na: [https://www.arab48.com/-/فسحة/ورق/آخر-2017/11/14/1\[-العرب-في-العالم-العربي-1](https://www.arab48.com/-/فسحة/ورق/آخر-2017/11/14/1[-العرب-في-العالم-العربي-1) pristupljeno: 28. januara 2018.)

28. januara 2018.)

⁴ Hedina Tahirović-Sijerčić rođena je 11. novembra 1960. godine u romskom naselju Gorica. Diplomirala je na Fakultetu političkih nauka u Sarajevu. Radila je više godina kao urednica romskih programa Radio-televizije Sarajevo. Živjela je u Torontu gdje je stekla nastavničku diplomu i radila kao nastavnica razredne nastave za *Toronto District School Board*. Autorica je mnogih djela na bosanskom, engleskom i romskom jeziku od kojih izdvajamo: *Čuj, osjeti bol* (2010), *Romany legends* (2004), *Dukh* (2008).

⁵ Mnoga napisana djela koja tretiraju život Roma, probleme s kojima se susreću u svakodnevnom životu, kulturu i običaje, romske organizacije međusobno razmjenjuju. Tako, naprimjer, na djela *Tradicionalna kultura Roma u Srbiji* od Tihomira Đorđevića, kao i djelo *Nacija smo a ne Cigani* Dragoljuba Ackovića, nismo našli ni u jednoj biblioteci na prostorima Bosne i Hercegovine, već smo ih našli kod ove romske književnice.

⁵ Tahirović-Sijerčić, Hedina, *Bosansko-romski i romsko-bosanski rječnik*, 249.

aprila 1971. godine, usvojena je romska zastava, utemeljena je nacionalna odrednica Rom, romski jezik je proglašen službenim jezikom Roma, a pjesma *Delem, Delem* je usvojena kao njihova himna. Na Četvrtom kongresu Roma, održanom 1990. godine u Poljskoj, odlučeno je da se 8. april, dan kada je otvoren Prvi kongres Roma u Londonu, proglasi Svjetskim danom Roma.⁶

Romska zastava predstavlja najvažetiji zapis o Romima. U njoj su prikazane njihova historija i sudbina. Plavom bojom na zastavi predstavljeno je nebo kao simbol slobode, bezgraničnog prostranstva i života pod vedrim nebom, bez krova nad glavom. Zelenom bojom je predstavljena trava, put, drum kao simboli života koji je obilježen stalnim putovanjem. Njihov je put uvijek otvoreni put bez granica. I na kraju, crveni točak predstavlja simbol stalnog kretanja i života na točkovima.⁷

U Bosni i Hercegovini žive dvije grupe Roma: Arlije i Gurbeti. Arlije se u nekim krajevima zovu i Erlije, Jerlije i Harlije. Naziv Jerlije dovodi se u vezu s turskom riječju *yerli*, koja, upotrijebljena kao pridjev, znači "mjesni", a kao imenica odgovara riječi "mještanin". Ova grupa Roma živi u Albaniji, Srbiji, Bugarskoj, Grčkoj.⁸ U Bosni i Hercegovini ih zovu "turski Romi".

Različito je poimanje Arlija i Gurbeta među bosanskohercegovačkim Romima. Zenički Romi Arlijama smatraju one udate/oženjene bosanskohercegovačke muslimane/muslimanke i njihove potomke. Bijeljinski Romi smatraju Arlijama one Rome

koji ne znaju romski jezik. Naziv Gurbeti se koristi za čerगाše, kako smatra Rade Uhlik, ali se u Makedoniji između ova dva naziva pravi razlika. Prema mišljenju Hedine Tahirović-Sijerčić, Gurbeti su starosjedinci a Arlije su udomljeni Romi.⁹ Bijeljinski Romi smatraju da je Gurbet pogrdan naziv za Rome.¹⁰

O romologiji

Romologija nije utemeljena kao znanost, već se njome bave mnoge znanosti poput lingvistike, etnologije, sociologije, antropologije i historiografije. "Neki znanstvenici romologiju definiraju kao skup naučnih disciplina, koja koristi multidisciplinarnu metode za proučavanje romske kulture u kontekstu njenog socijalnog, ekonomskog, političkog i kulturnog okruženja."¹¹ Drugi je definiraju kao "...ukupnost proučavanja jezika i običaja Roma...", odakle se može shvatiti da se svi radovi koji se odnose na jezik i običaje Roma mogu svrstati među romološke.¹²

Bonaventura Vulcanius, profesor grčkog jezika na Leidenskom univerzitetu, gdje je 1614.

godine i umro, spominje se kao začetnik naučnih istraživanja o Romima. O Romima su također pisali i Albert Krantz i Sebastian Münster, a 1652. godine u Leipzigu je obranjena i prva doktorska disertacija o Romima, ali nijedan od spomenutih naučnika nije uspio razjasniti porijeklo Roma. Heinrich Moritz Gottlieb Grellmann je u svojoj knjizi *Cigani*, objavljenoj 1783. godine, dokazao da su Romi porijeklom iz Indije i da je

romski jezik u srodstvu s hindustanskim jezicima.¹³ Indijsko porijeklo Roma, koje više niko ne dovodi u sumnju, potvrđuju i druga istraživanja kao što su etnografska, mitološka, sociološka i tako dalje.

Historijski prikaz seobe Roma i njihov položaj u društvu

Kad je na vlast u Afganistanu došao Mahmud Gazni¹⁴, u periodu od 1001. do 1027. godine, sedamnaest puta je napao Indiju. Mahmud Gazni svojoj vlasti je priključio Pandžab i Sind, a zajednica Roma se raspala i znatan broj plemena je već bio izvan Indije. Brojni putopisci svjedoče da su postojali različiti nazivi za Indiju, kakvi su *baro than* – velika zemlja ili *romani phuv* – zemlja Roma. Potom je uslijedio pohod Muhameda iz Ghora. Muhamed Ghorid bio je sultan Ghoridskog carstva od 1173. do 1202. Džingis-kanove horde su 1219. godine pretvorile centralnu Aziju u gomilu ruševina. Konačno, u Indiju je 1398. godine stigao Tamerlan. Kao Džingis-hanov potomak, Tamerlan je htio ponoviti njegove podvige. Poslije Tamerlanove smrti, godine 1526. u centralnoj Aziji vladao je njegov potomak Babur, osnivač dinastije Mogula u Indiji. Spomenuti pohodi, progoni i ekonomska slika vjerovatno su bili razlozi napuštanja Indije.¹⁵ Prema mišljenju većine naučnika, Romi su se, napustivši Indiju, naselili u Iranu a potom neki od njih došli u Afganistan. U Afganistanu se Romi nazivaju Gurbeti¹⁶, Kvorbati ili pak Kvurbeti. Pod ovim nazivom Romi se javljaju i u Albaniji, Grčkoj,

⁶ Vantić-Tanjić, Medina, *Istorija, kultura i tradicija Roma*, 9.

⁷ Ibid.

⁸ Acković, Dragoljub; *Tradicionalna kultura Roma u Srbiji*, 71.

⁹ Intervju s Hedinom Tahirović-Sijerčić (intervju obavljen: 20. oktobra 2017.)

¹⁰ Prema kazivanjima grupe (jedanaest) bijeljinskih Roma u *Otabarinu* (intervju obavljen: 22. maja 2017.), i Romkinje XY (intervju obavljen: 23. maja 2017.).

¹¹ Vojak, Danijel, "O proučavanju Roma u hrvatskoj znanosti i kulturi ili postoji li hrvatska romologija?", *Historijski*

zbornik, vol. 63, no. 1, 2012, <https://hrcak.srce.hr/file/121484>, (pristupljeno: 14. septembra 2017.)

¹² Ibid.

¹³ Hindustanski jezici su podskupina zapadnohindijskih jezika raširenih po dijelovima Indije i Pakistana. Obuhvata hindijski i urdujski Pakistana i dva sanska jezika: kabutra iz Pakistana i sansiuz Indije.

¹⁴ Đurić, Rajko, *Seobe Roma – krugovi pakla i venac sreće*, 19. (U romskom jeziku ime ovog vladara postalo je sinonim za stranca uopće, čovjeka koji ne pripada romskoj zajednici – *Gadžo*. O tome

posebno svjedoči naziv *Horahaj* koji potječe od imena Horosan. Prema mišljenju mnogih istraživača, Romi su dugo vremena proveli u Horosanu, pa je pod tim utjecajem nastao i naziv *Horahaj*, kako se na romskom jeziku nazivaju pripadnici islamske vjeroispovijesti.)

¹⁵ Ibid, 18.

¹⁶ Ibid, 19. (Lingvisti su utvrdili da ovaj etnonim potječe iz arapskog jezika od riječi "gurbet", što znači *stranac*. Drugi neki smatraju da možda potječe i od perzijske riječi "ghorb", što znači *biti odsutan, ne biti kod kuće*.)

Srbiji, Bosni i Hercegovini, pa čak i u Sjedinjenim Američkim Državama.¹⁷

Iz Irana i Afganistana grupa Roma prešla je u Armeniju gdje su se zadržali određeno vrijeme, a onda su krenuli u različitim pravcima. Obično se govori da su se kretali u grupama koje su brojale od 120 do 300 muškaraca, žena i djece.¹⁸ Neki od njih su otišli u Rusiju, drugi su krenuli prema Grčkoj i zemljama Balkanskog poluostrva, dok su treći otišli u Siriju. Najveća grupa Roma stigla je na prostore današnje Turske, dok je nekolicina dalje nastavila put uz Sredozemno more, preko Palestine i Egipta. Pojedine grupe nastavile su se kretati sjevernoafričkom obalom sve do Gibraltarskog zaljeva odakle su, kako se smatra, prešli u Španiju. Drugi istraživači smatraju da su u Španiju došli iz Francuske, dok treći pretpostavljaju da su u Španiju stigli s Arapima.¹⁹

U mnogim evropskim zemljama Romi su poznati kao Egipćani. Pojedine grupe su govorile da dolaze s obale Nila, zbog čega su vjerovatno naučnici jedno vrijeme i tvrdili da je njihovo porijeklo iz Egipta a ne iz Indije. U starom Egiptu su ih zvali Halebima ili Halabima, jer su došli iz Alepa ili Haleba, a zvali su ih i Navarima. Jedni istraživači smatraju da Navar potječe od imena *Luri*, a drugi kažu da je to ime arapskog porijekla, to jest da potječe od arapske riječi *nur*, što znači svjetlost. Baveći se magijom, Romi su se navodno služili materijama koje su svijetlile.

Nicolo Frescobaldi je 1348. godine posjetio grčki grad Modon/Meton²⁰ i spomenuo da pored gradskih zidina žive "pokajnici koji su ispaštali za svoje grijeh". Ti pokajnici su ustvari bili Romi za koje se u to vrijeme uvažio naziv Egipćani. "Modon je čvrsto utvrđen grad, ne osobito lijep,

u Modonu žive mnogi Jevreji i Grci i malobrojni hrišćani. Pored Modona leži brdo koje se zove Gipe na kojem je oko 200 kućica ili koliba u kojima žive Egipćani zvani Hajden, a po njima je ovo brdo dobilo naziv "mali Egipat".²¹

Rajko Đurić o prisustvu Roma navodi: "Prvi je pomen Cigana u našim zemljama iz 1378. godine (u Zagrebu Cigan Nicolaus). U Dubrovniku se pominju 1423. godine. Verovatno je, da ih je već tada bilo i u srednjoj Bosni, jer ih je put s Istoka u Dubrovnik i u Zagreb mogao da vodi preko Bosne."²² Iako nema nikakvih izričitih podataka da je Roma u Bosni i Hercegovini bilo u predosmanskom periodu vlasti, Muhamed Mujić na osnovu nekih okolnosti indirektnim putem pokušava dokazati da ih je i tada moglo biti u ovim krajevima. Činjenica da je Roma bilo u Hrvatskoj i Dalmaciji prije nego što su Osmanlije osvojile Bosnu upućuje na to da su Romi, koji su bili u stalnom pokretu, mogli lahko doći u Bosnu i Hercegovinu koja je za ono vrijeme održavala dobre trgovačke veze s Hrvatskom i Dalmacijom. Mujić navodi:

"Ovu našu hipotezu potkrepljuju i dva turska dokumenta iz 1565. godine. U jednom od njih spominje se da je Ciganin Memko, sin Radosava, sarajevskom sudu tužio Ciganina Pirnana, sina Vukobradova, koji ga je nožem ranio. A u pet sudskih zapisnika spominje se Ciganin Smoljan, koji je u to vrijeme u sarajevskoj okolici bio poznat kao vještak za vadenje kamena iz mokračne beške i za vršenje operacije bruha."²³

Zanimljivo je da su Romi u Bosni nosili prava slavenska imena još 1566. godine, to jest nakon pune 103 godine od pada ove zemlje pod osmansku vlast. Ako je tačno da su Osmanlije dovele Rome u jugoslavenske zemlje,

je poznat po nazivima Modona ili Modon.

²¹ Đurić, *Seobe Roma – krugovi pakla i venać sreće*, 51.

²² Ibid.

²³ Mujić, Muhamed, "Položaj Cigana u jugoslavenskim zemljama pod Osmanskim

kako onda da Romi čak i 1566. godine nose čisto slavenska imena? Tako postoji vjerovatnoća da su se Romi u Bosni počeli pojavljivati već u doba srednjovjekovne države, gdje su se prilagodili novoj sredini i primili slavenska imena koja su, eto, zadržali čak do 1566. godine kad su već mnoga sela u sarajevskom kadiluku prihvatila islam.²⁴

Za vrijeme osmanske vladavine džizju (glavarinu) su plaćali i Romi muslimani, a od nje su jedino mogli biti oslobođeni ako bi dokazali svoju religioznost i vršenje vjerskih dužnosti. Plaćanja džizje bili su oslobođeni rudari, kovači i radnici u tvrđavama. Bilo je zabranjeno druženje Roma muslimana i hrišćana, jer bi se musliman okarakterizirao kao nemusliman i plaćao bi porez koji plaćaju Romi nemuslimani i muslimani koji ne izvršavaju vjerske propise. Romi su mogli učestvovati u privredi i samostalno su raspolagali svojom imovinom, nije bilo zabrane upotrebe jezika i prakticanja njihovih običaja. Vodili su lični život kako su htjeli.²⁵

Za vrijeme austrougarske vladavine donesene su tri odredbe o Romima. Sažetak tih odredaba donosimo u nastavku teksta, prve dvije su od Marije Terezije (1761. i 1767.), a treća od cara Josipa II (1773.):

1. Da se Romima oduzmu njihova djeca i daju hrišćanskim porodicama na čuvanje, a koje su dobijale određeni iznos kao nagradu, učeni su zanatima i poljoprivredi.
2. Romi se neće moći međusobno ženiti.
3. Zabrana upotrebe romskog jezika, ukoliko bi se prekršila zabrana uslijedila bi kazna od 24 batine. Ista kazna se odnosila i na one koji jedu meso uginule životinje. Uvedena je

vlašću", Prilozi za orijentalnu filologiju i istoriju jugoslovenskih naroda pod turskom vladavinom, no. 3–4, 1953, <http://pof.ois.unsa.ba/index.php/pof/article/view/813>, (pristupljeno: 22. juna 2018.)

²⁴ Ibid.

²⁵ Ibid.

¹⁷ Ibid, 25.

¹⁸ Ibid.

¹⁹ Ibid, 39.

²⁰ Nalazi se devet kilometara južno od Pylosai devet kilometara zapadno od Foinikunde. Grad je dugo vremena bio pod mletačkom vlašću, a u italijanskom

zabrana kretanja, dozvoljeno je posjećivanje vašara uz dozvolu vlasti. Kovačkim zanatom se smiju baviti samo Romi. Ova odredba je također uvela i ograničavanje muziciranja kod Roma.²⁶

Godine 1932. Milenko Filipović je o visočkim, kako on navodi, Ciganima zapisao sljedeće:

Kao što sam ranije pomenuo, visočki Cigani samo na izgled pripadaju muslimanskoj veri. Samo su im muslimanska imena. Inače se oni ne drže verskih propisa Islama, i zato ih muslimani preziru. Uopšte, muslimani smatraju da su im hrišćani bliži, i Ciganin, po tom njihovom opštem shvatanju i verovanju, koji bi hteo da zaista bude muslimanin, trebao bi da naj pre bude hrišćanin i da iz hrišćanstva pređe u islam. Stoga Cigane ne puštaju u džamiju.²⁷

Početak Drugog svjetskog rata Bosna i Hercegovina je priključena u sastav Nezavisne države Hrvatske (NDH). Tačan broj romskih žrtava fašističke politike Nezavisne države Hrvatske nikada nije utvrđen, ali se smatra da je ubijeno oko 28.000 Roma. Ubijanje Roma u logorima bio je dio šireg plana nacističke Njemačke, koji je započeo 16. decembra 1942. godine kada je Heinrich Himmler izdao naredbu o sistematskom slanju Roma u koncentracione logore radi njihove likvidacije.²⁸

U 20. stoljeću njemačke nacističke vlasti provodile su politiku nasilnog oduzimanja romske djece, mijenjale njihova imena i smještale ih u domove posvojitelja. Vlasti su organizirale

i "cigansku čistku" u kojoj je veći dio romske populacije sakupljen i zatvoren u različite logore. U holokaustu je ubijeno oko 300.000 do 500.000 Roma²⁹, a u Jugoslaviji oko 40.000.³⁰

Ustaška vlast je 30. aprila donijela Zakonsku odredbu o rasnoj pripadnosti koja je pod tačkom 4. tretirala i Cigane. "Kao Ciganin u smislu ove zakonske odredbe vrijedi osoba, koja potječe od dvaju ili više predaka drugog koljena, koji su Cigani po rasi". U Članu jedan ove odredbe stoji izuzetak za članove islamske vjere.³¹

Već u proljeće 1942. godine, u Travniku, ustaške vlasti prema naredbama Vrhovnog oružničkog zapovjedništva počele su upućivati tamošnje Cigane u koncentracioni logor u Jasenovac. Povodom ovog rasističkog čina sačinjena je Rezolucija koju je potpisalo dvadeset i sedam uglednih zeničkih intelektualaca. Tekst rezolucije je sastavio zenički sudija i advokat Fadil Imamović.³² Ovim potezom Bošnjaci muslimani su osudili progon na rasističkoj osnovi i stali u obranu Roma muslimana u Bosni i Hercegovini.

Tokom istraživanja došli smo do izvora u kojima se navodi da se muslimanskim Romima u Sarajevu 1970. godine zabranjivao ulazak u džamiju, te da su bili nazivani nemuslimanima. Najvjerovatnije su to bila dječija zadirivanja, jer njihov dolazak u džamiju nije bio zabranjen od strane imama.

Sjećanje me odvede u džamiju u Tepebašinoj ulici. Upisale smo se u mekteb kao i ostala mahalska djeca jer smo čuli da sva djeca tamo idu. U mektebu se učila vjeronauka na islamski način. Otac nam je uplatio kod hodže novac za

knjige koje su nam bile potrebne za tu školu. I tako krenusmo mi u mekteb. Dva puta smo prisustvovali toj školi, i više nikada nismo otišli ni pred džamiju, a kamoli da uđemo u nju. Prebačeno nam je kao djeci da smo nepoželjni u džamiji, jer mi ne pripadamo tu. "Šta ćete vi ovdje, niste vi muslimani", rečeno nam je u brk... Plakale smo nijemo i grabile prema našoj mahali.³³

Položaj Roma u istočnoj Evropi se poboljšava dolaskom socijalizma na vlast. Cilj socijalističkog programa je bio integracija Roma u društvo. Besplatno školstvo i liječenje doprinijeli su poboljšanju životnog standarda Roma. Pedesetih godina Savez Sovjetskih Socijalističkih Republika, Čehoslovačka, Poljska i Mađarska zabranjuju prodaju konja (jedno od unosnijih romskih zanimanja). U šezdesetim i sedamdesetim to čine i Jugoslavija, Rumunjska i Albanija. Socijalističke vlade odbijale su priznati Romima status nacionalne manjine. Do 1981. godine to su učinili samo Sovjetski Savez i Jugoslavija.³⁴

Statistički podaci o Romima u Bosni i Hercegovini

Danas u Bosni i Hercegovini živi sedamnaest nacionalnih manjina.³⁵ Prema zvaničnim statističkim podacima s popisa stanovništva iz 1991. godine živjelo je 8.864 pripadnika romske manjine.³⁶ Prema podacima romskih udruženja 1991. godine živjelo je do 80.000 pripadnika ove etničke skupine.³⁷ Razlozi za ovakav raskorak u brojkama ogledaju se u činjenici da su se Romi prilikom

²⁶ Halilović et al., *Sigurnosne potrebe i problemi Roma u BiH*, 12.

²⁷ Filipović, Muhamed, "Visočki Cigani", *Narodna starina*, vol. 11, no. 27, 1932, 36, <https://hrcaak.srce.hr/file/101144>, (pristupljeno: 16. septembra 2017.)

²⁸ Ibid, 14.

²⁹ J. Barsony, "Romi u doba Holokausta", *Radovi*, vol. 46, no. 1, 2014, <https://hrcaak.srce.hr/file/199386>, (pristupljeno: 14. septembra 2017.)

³⁰ Vojak, D, "Romi u Podravini (1880–1941)", *Podavina: časopis za multi-*

disciplinarna istraživanja, vol. 4, no. 7, 2005, <https://hrcaak.srce.hr/file/116838>, (pristupljeno: 14. septembra 2017.)

³¹ Dizdarević, Mevludin, "Tretman Roma kao etničke manjine u Zenici kroz prizmu Rezolucije zeničkih intelektualaca 1942. godine", *Novi Muallim*, vol. 17, no. 67, 2016, <http://ilmijja.ba/ojs/index.php/casopis1/issue/view/74>, (pristupljeno: 6. februara 2018.)

³² Ibid.

³³ Tahirović-Sijerčić, H, *Rom k'o grom*, 163.

³⁴ I. Grgurić, *Povijest diskriminacije Roma – 2. dio*, 2010, <http://www.h-alter.org/vijesti/povijestdiskriminacije-roma-2-dio> (pristupljeno: 9. maja 2018.)

³⁵ Grupa autora, *Nacionalne manjine u BiH*, 1.

³⁶ "Romi u Bosni i Hercegovini", 2017, https://bs.wikipedia.org/wiki/Romi_u_Bosni_i_Hercegovini, (pristupljeno: 1. januara 2017.)

³⁷ Anonymous, *Romi u BiH*, http://www.gfbv.ba/index.php/Romi_BiH.html, (pristupljeno: 1. oktobra 2017.)

popisa stanovništva izjašnjavali kao Jugosloveni, Muslimani ili ostali.³⁸

Prema podacima Visokog komesarijata Ujedinjenih naroda/nacija za izbjeglice (UNHCR) broj romske populacije u Bosni i Hercegovini procijenjen je između 40.000 i 50.000, dok nevladine organizacije tvrde da taj broj iznosi oko 80.000. Prema posljednjem popisu stanovništva iz 2013. godine u Bosni i Hercegovini živi 12.583 Roma. Od toga ih je 3.158 u Zeničko-dobojskom kantonu a u Zenici ih živi ukupno 809, dok u Bijeljini živi 466 Roma.³⁹

Predsjednik Udruženja *Romano Centro*, Salko Musić, pak tvrdi da u Zenici živi oko 2.000 Roma, odnosno 280 romskih porodica. To je za hiljadu Roma više u odnosu na rezultate posljednjeg popisa stanovništva.⁴⁰ Iz Udruženja *Otabarin* procjenjuju da u Bijeljini živi 2.000 Roma. Zvanični statistički podaci i podaci koje dobijamo iz udruženja Roma su drastično različiti. Pretpostavlja se da je uzrok tome osjećaj stida i srama, kao i društvenog i ekonomskog položaja Roma u Bosni i Hercegovini. A također i diskriminacija Roma, omalovažavanje, njihovo izbjegavanje u društvu od strane neroma dovelo je do prikrivanja identiteta.

Bili smo svjedoci situaciji da se Romi deklariraju kao Muslimani i Bošnjaci. Tokom istraživanja na terenu dobili smo informaciju od hafiza i imama Safeta Husejnovića da veliki broj Roma starosjedilaca živi u zeničkom naselju Krč. Stanovnici su odbili da daju intervju, deklarirajući se kao Muslimani a neki za sebe kazaše da su Bošnjaci, ali ne i Romi. Činjenica je da u ovom naselju žive porodice čiji su članovi Romi/Romkinje i Bošnjaci/Bošnjakinje.

Prema informacijama iz Centra za socijalni rad (CSR) u Bijeljini živi oko 2.200 Roma.⁴¹ Stanje na terenu često

zna biti drugačije, jer Romi odlaze u inostranstvo i odsutni su s teritorije grada. Romi povremeno ostvare pravo na novčanu pomoć na osnovu Zakona o socijalnoj zaštiti. Prema procjeni Centra, a istu procjenu dijele i Udruženje koje se bavi romskom populacijom, jedna prosječna romska porodica broji šest članova, a čine je roditelji i četvero djece.

U evidenciji korisnika stalne novčane pomoći (SNP) JU "Centar za socijalni rad Zenica" nalazi se ukupno 745 korisnika. Od toga njih je 154 romske nacionalnosti s prijavljenih 490 članova domaćinstva. Na osnovu toga može se zaključiti da jedna porodica korisnika stalne novčane pomoći romske nacionalnosti u prosjeku broji 3, 2 člana domaćinstva.⁴²

Običaji vezani za smrt

Todorović u svojoj studiji *Kulturni identitet Roma* opisuje običaje Roma vezane za smrt na sljedeći način:

Romski narod na Balkanu sopstvenu kulturu smrti uglavnom je prilagođavao religijskoj svesti i praksi pravoslavlja i islama. Romi u ponašanju prema pokojniku 'preslikavaju' iskustva i navike svojih komšija, ali čine i izvesna odstupanja od verskog obrasca. Upokojenog pravoslavca opremiče porodica po svim uzusima pravoslavlja, od kupanja tela do izgradnje 'večnog doma', ali će najčešće izostati pozivanje sveštenika na ukopu i mnogobrojnim podušjima. Ili će opremanje pokojnika pratiti izvođenje magijskih radnji iz prethrišćanskog perioda, kao što je stavljanje hleba i novca u desnu ruku, provlačenje crvenog konca kroz rukav, probadanje pokojnikove pete iglom da se ne bi povampirio ili sahranjivanje lutke zajedno sa mrtvacem. Zvana je zahtevnost islama u pogledu poštovanja komplikovanih religijskih radnji.

Recimo, vera nalaže da se dženaza nosi prvo do džamije, gde se klanja dženaza namaz, ali većina Roma to ne čini. Oni pokojnika nose pravo na groblje, gde postoji kamen na kome se postavlja dženaza za dženaza namaz. Islam nalaže da dženaza namaz klanja hodža sa džematom, koji je prethodno uzeo avdes. Teško da se od neukog romskog sveta može očekivati detaljno poznavanje složene procedure, ali zato neće izostati ritualno pranje na teniširu, uvijanje u 12 metara šifonskog platna i polaganje u tabut. A onda će čitav folklor neizostavno 'obožiti' po koja isključivo romska crta, kojoj izvorno korena nema u Kur'anu. Pokojnika mogu spremati žene, a pokojnicu muškarci, ali samo najbliži rođaci, sa razvučenim čaršafom iznad pokojnika sa prednje strane, kako nepoznata lica ne bi razglasila u kakvom je stanju bila dženaza. Osobama koje halale (nariču) pokvasiće se vrat vodom zaostalom od kupanja, kako bi se pokojnik što pre zaboravio. Prvi iskopani komad zemlje za raku staviće se do glave pokojnika, ruke obavezno oprati na česmi na izlazu iz groblja, a alvu za poslužnje pripremaće samo dobro uvežbana žena, jer će u suprotnom pokojnik žaliti za dušom i ubrzo još nekog iz kuće dovesti k sebi. Najmanje su promene, uprkos bezbrojnim uticajima, doživjele tanane finese samog čina ukopa, u čemu su Romi muslimani ostali najtešnje povezani sa izvornim islamom: pod predviđenim uglom iznad u šifon umotanog tela biće postavljene daske određene dužine i debljine, a u humku pobodena piramida (bašlukija).⁴³

U prethodnom citatu Todorovića uočava se sljedeće: (1) generalizacija u pogledu edukacije Roma, svodenje svih Roma na neuk narod; (2) problematična postavka da su obredi prilikom ukopavanja umrlih muslimana

³⁸ Ibid.

³⁹ Vidjeti: Federalni zavod za statistiku, *Konačni rezultati Popisa 2013*, 2017, <http://fzs.ba/index.php/popis-stanovnistva/popis-stanovnistva-2013/konacni-rezultati-popisa-2013/>, (pristupljeno: 01. oktobra 2017.)

⁴⁰ Musić, Salko, *Svečano za Đurđevdan - najveći romski blagdan*, 2.

⁴¹ Podaci su dobijeni preko molbe upućene Centru za socijalni rad Bijeljina putem e-maila: csrnb@teol.net.

⁴² Podaci su dobijeni preko molbe upućene JU "Centar za socijalni rad Zenica"

putem emaila: czsr_ze@bih.net.ba.

⁴³ Todorović, D, "Kulturni identitet Roma", Društveni i kulturni potencijali Roma u Srbiji, Novi Sad, Filozofski fakultet u Novom Sadu, 2014, https://www.npao.ni.ac.rs/files/584/VALENTINA_6e6b3.pdf, (pristupljeno 24. aprila 2017.)

komplikirani, a nisu komplikirani pravoslavaca; i (3) nije tačno da umrlu žensku osobu mogu gasuliti bliži rođaci, a muškarca bliže rođakinje. Prema mišljenju hanefijskih učenjaka, umrlu ženu može ogasuliti samo njen suprug ili druga za to zadužena žena, a nikako rođaci. Isto tako važi i za umrlog muškarca.

Kako smrt voljene osobe za bijeljinske Rome predstavlja veliki gubitak i bol, tako oni pokušavaju na razne načine ispraviti greške učinjene voljenoj osobi tokom njenog života. Kada se ugasi život jednog člana porodice, merhum se odnese na gasuljenje. Sve bijele zavjese u kući se skidaju jer se mejt "plaši bijele boje". Sagovornica XY iz Bijeljine povodom ovoga kaže: "Iskrena da vam budem, ja ne vidim logiku toga, kako da se boji bijelih zavjesa, a ne boji se bijelih ćefna u koje se umotaje."⁴⁴

Nakon što se mejt ogasuli, u Bijeljini je običaj da porodica ulazi u gasulhanu, merhuma obriju i obuku u odijelo (košulja, hlače, cipele). Potom se merhum stavlja u sanduk, a velika većina zajedno s njim stavlja i nešto novca ili neki drugi merhumu omiljeni predmet. U posljednjih pet godina prakticira se kupovina američkog sanduka koji košta oko 7.000 eura.⁴⁵ Pogrebna društva prave ovaj sanduk koji izgledom podsjeća na američki sanduk, ali kvalitetom nije sličan američkom. Sanduk posjeduje posebne ključeve koji se nategnu i izvuku da bi ostao vakumiran.

Mejt se u sanduku vraća kući i polaže se na mjesto na kojem je preselio. Ukoliko se osoba boji smrti ili mejta, umije se vodom kojom se mejt ogasulio. Vjeruje se da ukoliko ovo učini neće se više bojati. U kući se okupe članovi porodice i komšije te probdiju cijelu noć s njim. Mejt se

čuva da kakva životinja ne pređe preko njega, da se ne bi, kako se vjeruje, povampirio. Mejt se ukopaje jedan do tri dana nakon smrti. Narednih četrdeset dana u cijeloj kući gore svjetla. Na prozor sobe u kojoj je mejt preselio ili živio četrdeset dana se stavlja čaša vode i čaša brašna. Ponekad se čaše stave na bijeli peškir i sve se to položi na mjesto gdje je mejt preselio. Ako se primijeti da je vode ili brašna manje u čaši, to bi značilo da je duša merhuma dolazila jer je bila žedna ili gladna.⁴⁶

U kući se ne pali televizor, radio i ne čiste se ćilimi. Nekada su muški članovi porodice oko vrata stavljali crne maramice dok se obavi dženaza, a danas se taj običaj ne prakticira. Bliži ženski članovi porodice bi nekada stavljali crnu šamiju na dan dženaze i nosili bluže dugih rukava. Dženaza kreće uglavnom od kuće umrlog. Efendija treba jasno i glasno pitati prisutne za halal, na što oni još glasnije odgovaraju "Halalimo!". Dženaza se prati autima, i to što sporijom brzinom do harema.⁴⁷

Prilikom preseljenja člana porodice kod zeničkih Roma dolazi do velike solidarnosti uže i šire familije, naročito zato što ukop za lica koja nisu plaćala članarinu Islamskoj zajednici mnogo košta. Povodom toga obavijesti se rodbina o žalosti, pa se svi udruže da skupe određeni iznos novca kako bi svog člana porodice ukopali.⁴⁸

Postojao je običaj i kod zeničkih Roma da mejt prenoći na mjestu na kojem je umro. Prekriju ga čaršafom, a tu noć s njim probdiju komšije i porodica. Prema dosadašnjim informacijama, Romi lično ne gasule svoje roditelje i bližnje članove, niti čak prisustvuju tom činu. Gasuljenje obavljaju efendije ili druga za to zadužena lica. Romi u svojim

kućama ne skidaju bijele zavjese, nego nekoliko dana ne pale televizor, radio, ne slušaju muziku, izražavajući tako žaljenje zbog prese-ljenja svog člana porodice.⁴⁹

Bijeljinski Romi veliku pažnju posvećuju haremu u kojem ukopavaju svoje mrtve. U Bijeljini nadomak sela Salaš⁵⁰ postoji romski harem, groblje na kojem se ukopavaju samo tri romske porodice iz Bijeljine. Ovaj harem datira od 1980-ih godina. Ostali Romi se ukopavaju na romskom haremu Brčanska Malta. Iskopa se velika grobnica, ili kako običavaju reći "vječna kuća", čiji se zidovi zatim ozidaju mermernim ili nekim drugim skupocjenim pločicama. Urade se izolacija i odvodi. Pored sanduka u grobnicu stavljaaju predmete koje je merhum posebno volio ili oporučio.⁵¹

Prema Julesu Blochu⁵² u grobnicu/mezar se stavljaaju predmeti koji pokojniku mogu koristiti dok bude putovao na drugi svijet. On također opisuje ukop neke Romkinje koja je umrla u Londonu 1911. godine: Prije nego što su spustili lijes u zemlju, probušili su na njemu rupu od oko dvadeset centimetara pokraj lijevog stopala, to možemo usporediti s rumunjskim običajem da se probuše dvije rupe iznad glave da bi mrtvac mogao da diše, kako kažu jedni, odnosno da bi bolje čuo tužaljke, kako kažu drugi. Kad se lijes spusti u grob, starješina nalije na nj ruma, sam ga malo kuša, a zatim bocu pruža drugima.⁵³

Bosanskohercegovački muslimanski Romi, koji svoje umrle ukopavaju u sanduku i u njega stavljaaju novčiće ili neke druge umrlima omiljene predmete, ovaj običaj su najvjerojatnije preuzeli uslijed mi-ješanja s pravoslavnim Romima.

⁴⁴ Intervju Romkinje M. (intervju obavljen: 23. maja 2017.).

⁴⁵ Skupocjen sanduk koji je viđen na sahranama na Zapadu.

⁴⁶ Prema kazivanjima grupe (jedanaest) bijeljinskih Roma u *Otabarinu* (intervju obavljen: 22. maja 2017.).

⁴⁷ Ibid.

⁴⁸ Prema kazivanju romske porodice sa

Zelenila (intervju obavljen: 08. septembra 2017.).

⁴⁹ Ibid.

⁵⁰ Prije rata ovo selo su naseljavali samo Romi. U istom selu sagrađena je džamija. Danas u ovom selu postoji samo jedna romska kuća, sve druge su srpske, a džamiju su devastirali Srbi u ratu (1992–1995.) i danas je neupotrebljiva.

⁵¹ Prema kazivanjima imama u Bijeljini Mirsada Okanovića (intervju obavljen: 22. maja 2017.).

⁵² Jules Bloch (1. maja 1880 – 29. novembra 1953.) francuski je lingvista koji je izučavao indijske jezike, kulturu i običaje.

⁵³ Clébert, *Cigani*, 220.

Pravoslavni Romi u Srbiji stavljaju novčić mrtvacu u ruke "da bi sebi kupio kuću na onom svetu."⁵⁴

Prije jedanaest godina dogodila se tragedija u Bijeljini u kojoj je romski dječak Jasmin nastradao na biciklu. Zajedno sa sandukom u grobnicu su spustili bicikl, pumpu i loptu. Nedugo nakon dječakove smrti njegova majka Žibija od prevelike tuge i boli za svojim sinom počinila je samoubistvo. U njezinu grobnicu su spustili kahvu, džezvu, findžane, cigare, šibicu, jer je sve ovo mnogo voljela. Usljed gubitka sina i supruge od nepodnošljive tuge preseli i suprug Bešlaga. U njegovu grobnicu su također stavili hranu i novac. Od te 2006. godine bijeljinski Romi su počeli nad grobnicama graditi "piramide". To su nadgrobne građevine koje se sastoje od osam, šest ili četiri kamena stuba, uglavnom ofarbana u bijelu boju, a na istim stubovima se postavi krov od crvenih crepova.⁵⁵

Nakon što se obavi dženaza, na izlazu iz harema dijele se kese koje u sebi sadrže neparan broj hrane. Dijele svima koji su klanjali džezazu. Prije podjele na njih efendija treba proučiti Jasin. Običaj je da se u kese stavljaju: lepine i čevapi, halva, paradajz, mladi luk, neka voćka, sok, cigare i šibica. Dešava se da se dijeli i alkohol, ako ga je merhum volio piti tokom svog života. Druga osoba drži lavor vode i peškir kojim se svi posuše, da se ova tuga i nesreća ne prenosi i na druge.⁵⁶ Ovome nalazimo paralelu u staroindijskim običajima. Hinduisti su običavali da, kada se vrate sa spališta (lomače) mrtvoga kući, zagaze u vodu i lijevom rukom pljuskaju mlaz vode recitirajući izreke o čuvanju od duhova.⁵⁷

⁵⁴ Vukanović, *Romi u Jugoslaviji*, 262.

⁵⁵ Prema kazivanju Roma koje smo zatekli u haremu (23. maja 2017.).

⁵⁶ Prema kazivanjima glavnog imama u Bijeljini, Samira Camića, i imama Mirsada Okanovića (intervju obavljen: 06. novembra 2017.).

⁵⁷ Vukanović, *Romi u Jugoslaviji*, 262.

Romski harem nadomak sela Salaš (fotografirala: Amela Dedić, 23. maja 2017.)

Grobnica Jasmina, Zibije i Bešlage natkriven piramidom. (fotografirala: Amela Dedić, 23. maja 2017.)

Na slici je Romkinja Hanifa Omerović koja stoji kraj mezara svoga muža i svog mezara kojeg je već pripremila. Kaže da ju je njen i mužev mezar koštao 8000 eura. (fotografirala: Amela Dedić, 23. maja 2017.)

Odnedavno muslimanski Romi počeli su praktimirati da se na kaburovima u sklopu spomenika postavlja i knjiga s ispisanom. Fatihom na latinici i kraćim surama, kao što se gradi i kabur s bakrenim ručkama kako bi se gornji poklopac mogao podići. (fotografirala: Amela Dedić, 07. novembra 2017.)

U kući se postavlja ručak trećeg dana od preseljenja osobe, a ne od ukopa.⁵⁸ Dešava se da se stavlja sofru, a mejt nije ni ukopan u mezar. Bijeljinski

Romi praktimiraju postavljanje sofre za žene ukoliko je žena preselila ili za muškarce ako je muškarac preselio.⁵⁹ Imam Okanović tvrdi da to nema veze

⁵⁸ Duranović, Elvir, *Elementi staroslavenske tradicije u kulturi Bošnjaka*, 73. ("Među muslimanima u Bosni i Hercegovini još uvijek je zastupljen običaj trepeze i gozbe nakon sahrane umrlog, što je direktno povezano s vjerovanjem da će to osigurati bolji status umrlom u zagrobnom životu."); Ovaj običaj, kako

navodi Duranović, vodi porijeklo od starih Slavena.)

⁵⁹ Prema kazivanjima grupe (jedanaest) bijeljinskih Roma u *Otabarinu* (intervju obavljen: 22. maja 2017.).

⁶⁰ Prema kazivanjima imama u Bijeljini Mirsada Okanovića (intervju obavljen: 22. maja 2017.).

Na haremu Brčanska Malta izgrađeno je mnogo spomenika ove vrste. Kako smatraju bijeljinski Romi, ovakav izgled mezarja podsjeća na džamiju. Skoro sva mezarja su građena od granita, a ispred velike većine mezarja nalaze se i stolovi od granita, a ponegdje i klupe od granita ili od drvenog materijala. Klupe i stolovi imaju veliku ulogu kod Roma prilikom obilaska harema. Na Veliki petak harem podsjeća na vašar. Mnogo Roma se okupi kod svojih najmilijih i dan provedu s njima. (fotografirala: Amela Dedić, 07. novembra 2017.)

sa spolom preminule osobe, već da je bitan neparan broj sofru.⁶⁰

Obavezno se ručak servira na bošči na podu gdje bude raznovrsna hrana u neparnom broju tanjira. Za prvu sofru sjedne, naprimjer, desetoro ljudi, a potom se stavlja tri tanjira supe, tri tanjira sirmice, tri tanjira sarme, tri tanjira kolača i na kraju tri zdjele voća. Budući da u prošlosti ljudi nisu imali dovoljno pribora za jelo, svako ko je išao na ručak povodom preseljenja osobe nosio je u džepu kašiku. I danas Romi prilikom ovakvih ručkova izbjegavaju da koriste drugi pribor osim kašike.⁶¹

Niko ne smije ustati dok svi ne završe s jelom. Nakon što prva grupa završi s jelom, za sofru ostaje domaćin kuće, a ostali ustaju i brišu ruke prvo vlažnim a potom i suhim peškirom. Domaćinu se pridružuje druga grupa ljudi i s njim jedu na opisani način. Za treću sofru dolaze i sjedaju žene.⁶²

Ovakav ručak se upriliči trećeg dana od preseljenja osobe, sedmog dana, na pola godine i na godišnjicu. Neznatan je broj Roma koji prave tevhide. Na ručkovima za ove prigode obavezno se pravi sutlija i kompot od suhих šljiva. Ukoliko se stavlja ručak za muškog mejta koji je volio piti alkohol, prisutni gosti se počaste pivom. Nekada davno se za ručak dijelila samo halva, voda i kahva.⁶³

⁶¹ Ibid.

⁶² Prema kazivanjima imama u Bijeljini Mirsada Okanovića (intervju obavljen: 22. maja 2017.).

⁶³ Prema kazivanjima grupe (jedanaest) bijeljinskih Roma u *Otabarinu* (intervju obavljen: 22. maja 2017.) i Romkinje XY (intervju obavljen 23. maja 2017.).

Ako se desi da u istoj porodici presele dva člana u kratkom periodu, onda se zakolje horoz i prebaci preko krova kuće. Nakon toga se zakopa na mjestu na koje je spao prilikom pada. Ovo se čini da se dalje ne gase životi u toj porodici.⁶⁴

Romi su se prije rata ukopavali u posebno mezarje u Gornjoj Zenici koje je sada zaraslo. Od poslije rata pa do današnjih dana Romi se ukopavaju na gradskim mezarjima s ostalim muslimanima u Crkvicama ili Prašnicama. Ukoliko u kući preseli neka osoba, sva ljuta hrana se vadi iz kuće (biber, sol, paprika, naprimjer). Članovi porodice se ne smiju kupati do završetka dženaze, niti raditi bilo šta oko kuće i na njivi.⁶⁵ "Romi koji nisu muslimani praktičari u punom kapacitetu, ukopavaju svoje mrtve u sanduke, i oblače im odijela. Dešava se da stave s njima neke dove i tepih", kaže hafiz Husejnović.⁶⁶

U mezar se nekada stavlja novac ili zlato, nikakvi drugi predmeti. Obavezno novac stavljaju oni koji su bili dužni. Tako bi mu se dužnik odužio. Dešava se da Romkinje budu po strani i posmatraju dženazu i nariču. Romi koji nisu religiozni običavaju da poslije dženaze postave skromniji ručak koji se obično sastoji od konzervi, pita, sokova i povrća. Ono što ostane iza ručka dadne se ili nekome siromahu ili se sve spakuje u kesu i baci u vodu, jer ne valja, kako smatraju, da se to ponovo vraća u kuću.⁶⁷

Pri izlasku s mezarja obavezno se cipele potaru zemljom, da se osoba očisti i da se ta tuga i nesreća ne prenosi i na njih. Zatim muškarci svraćaju u kafanu na kahvu, jer, kako smatraju, ne valja odmah ići kući. U međuvremenu mualima u kući uči dovu, gdje se na kraju svi prisutni počaste ručkom. Nakon toga se stavlja ručak i za muškarce. Romi sa Zelenila ističu da se hodži prilikom

Romski spomenik na gradskom mezarju Prašnice u Zenici. Ovakvi kaburovi i spomenici su prava rijetkost kod zeničkih Roma. Na knjizi je ispisano: "Sinovi, ne budite tužni, pogledajte u lice moje, ne okrećem se više kad mi ime zovu jer brodovi pravi samo jednom tonu. Otroavno srce otrovom se liječi popiću još jednu, bol da vam liječim, nastavite put dalje kao da sam sa vama. Vaš otac." Zanimljivo je da je u Bijeljini na ovakvim knjigama uklesana Fatima ili neka dova, a kod zeničkih Roma su to stihovi. (fotografirala: Amela Dedić, 06. novembra 2017.)

dženaze plati stotinu konvertibilnih maraka, naprimjer, dok za sedminu, četeresnicu i godišnjicu uvijek mora biti manji iznos. Ne smije se opet dati stotinu konvertibilnih maraka, nego za sedminu devedeset, četeresnicu sedamdeset i tako dalje.⁶⁸ Hafiz Husejnović tvrdi da se ne običava obilježavanje sedmina, četeresnica i godišnjica kod Roma u njegovom džematu.⁶⁹

Ne postoje neki posebni običaji ukoliko dva ili više članova porodice presele u kratkom vremenu. Naprimjer, ne poznaju klanje horoza i njegovo prebacivanje preko krova u ovom slučaju.⁷⁰

Zaključak

Progonstvom iz Indije Romi su prisiljeni na viševjekovna lutanja, tumananja mnogim zemljama, pri čemu su boravkom u tuđini bivali suočeni s različitim kulturama, jezicima i običajima. Susreti Roma i neroma umnogome su utjecali na romski stil

života. Možemo reći da su Romi još od početka svog progonstva u stalnom dodiru s islamom, a njihov dolazak na teritorije Irana i Afganistana utjecao je na religijsko opredjeljenje.

Svi običaji vezani za smrt i umrle kod Roma imaju karakter vjerskih običaja.

Romi su skloni akulturaciji i integraciji u većinsko društvo, prihvaćajući običaje sredine u kojoj žive ne pitajući za njegovo porijeklo i njegovo uporište u religiji. Uslijed nedostatka veće vjerske svijesti minulih godina, Romi su prihvaćali i srpske običaje, i neki se i dan-danas praktiraju kod pojedinih Roma. Bošnjaci muslimani su također obilježavali Đurđevdan, Alidun i Vasilicu. Zapisi svjedoče da su muslimani kod Kaknja i Visokog na neki svoj način obilježavali i Veliki petak. Kod Bošnjaka u velikoj mjeri izumire obilježavanje ovih praznika, a Romi ih njeguju i danas, iako ne u istoj mjeri i na isti način. Prisvojili su Đurđevdan, nazivajući ga romskim praznikom.

⁶⁴ Vukanović, *Romi u Jugoslaviji*, 266. (Isti običaj je prisutan i kod Roma muslimana u Prizrenu, gdje se nakon drugog smrtnog slučaja kolje kurban, pijetao ili janje, u zamjenu za treći smrtni slučaj.)

⁶⁵ Prema kazivanju romske porodice sa

Zelenila (intervju obavljen: 8. septembra 2017.).

⁶⁶ Prema kazivanju hfz. Safeta Husejnovića (intervju obavljen: 18. novembra 2017.).

⁶⁷ Prema kazivanju romske porodice sa Zelenila (intervju obavljen: 8. septembra 2017.).

⁶⁸ Prema kazivanju romske porodice sa Zelenila

(intervju obavljen: 8. septembra 2017.).

⁶⁹ Prema kazivanju hafiza Safeta Husejnovića (intervju obavljen: 18. novembra 2017.).

⁷⁰ Prema kazivanju romske porodice sa Zelenila (intervju obavljen: 8. septembra 2017.). Istu izjavu je dao i Salko Musić (intervju obavljen: 9. septembra 2017.).

Najviše različitosti među Romima ovih dvaju gradova je prisutno kada su u pitanju običaji vezani za smrt i dženazu. Bijeljinski Romi u potpunosti preuzimaju običaje Srba i zapadnjaka, kada je posrijedi ukopavanje u sanduke i oblačenje odijela, pa čak i unošenje određenih predmeta u grobnice i gradnja velikih piramida

i spomenika. Kod vrlo malog broja zeničkih Roma postoji običaj oblačenja odijela poslije gasuljenja i ukopavanja u sanduke.

Islamska zajednica bi trebala prva pružiti ruke ovoj populaciji. Odluke o boljoj saradnji s muslimanskim Romima i aktivnostima ka njihovoj integraciji u okrilje Islamske

zajednice bi trebale doći sa vrha i biti obavezujuće za sve međžlise. Ukoliko Islamska zajednica preko imama u džematima ne bude vodila brigu o muslimanskim Romima, što bi trebala i biti njena misija, postoji mogućnost da muslimanski Romi prestanu prakticirati i one vjerske propise koje sada primjenjuju.

Literatura

- Acković, Dragoljub, *Jezik, historija i kultura Roma*, Udruženje Kali Sara, Sarajevo, 2010.
- _____, *Tradicionalna kultura Roma u Srbiji*, Rominterpres, Beograd, 2013.
- Anonymous, *Veliki petak*, dostupno na: <http://hrcak.srce.hr/60957>.
- Clébert, Jean-Paul, *Cigani*, prev. Višnja Škrtić, Stvarnost, Zagreb, 1967.
- Dizdarević, Mevludin, "Tretman Roma kao etničke manjine u Zenici kroz prizmu Rezolucije zeničkih intelektualaca 1942. godine", *Novi Muallim*, vol. 17, no. 67, 2016, dostupno na: <http://ilmijja.ba/ojs/index.php/casopis1/issue/view/74>,
- Duranović, Elvir, *Elementi staroslavenske tradicije u kulturi Bošnjaka*, Autor, Bugojno, 2011.
- Đurić, Rajko, *Seobe Roma*, Romanov, Beograd, 2014.
- Grupa autora, *Nacionalne manjine u BiH*, Sarajevo, Parlamentarna skupština Bosne i Hercegovine, Vijeće nacionalnih manjina Bosne i Hercegovine, 2015.
- Klaić, Bratoljub, *Rječnik stranih riječi*, Školska knjiga, Zagreb, 2007.
- Mujić, Muhamed, "Položaj Cigana u jugoslavenskim zemljama pod Osmanom vlašću", *Prilozi za orijentalnu filologiju i istoriju jugoslovenskih naroda pod turskom vladavinom*, no. 3-4, 1953, dostupno na: <http://pof.ois.unsa.ba/index.php/pof/article/view/813>
- Musić, Salko, "Svečano za Đurdevdan - najveći romski blagdan", *Bilten*, vol. 2, Udruženje Romano Centro, Zenica, 2008.
- Tahirović-Sijerčić, Hedina, *Čuj, osjeti bol*, Udruženje za kulturu - Novo Sarajevo, 2010.
- _____, *Bosansko-romski i romsko bosanski rječnik*, Mostar, Federalno ministarstvo obrazovanja i nauke Mostar, 2010.
- Vantić-Tanjić, Medina, *Istorija, kultura i tradicija Roma*, Bospo, Tuzla, 2008.
- Vojak, Danijel, *O proučavanju Roma u hrvatskoj znanosti i kulturi ili postoji li hrvatskaromologija?*, dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/81686>.
- Zekerijja, Ahmed Iman, "عن العجر في العالم", "العرب في العجر". Dostupno na: [https://www.arab48.com/فسحة/ورق/آخر-2017/11/14/1\[عنالعجر-فيالعالم-العربي-1](https://www.arab48.com/فسحة/ورق/آخر-2017/11/14/1[عنالعجر-فيالعالم-العربي-1)
- Osim bibliografskih jedinica, za izradu ovog rada korišteni su i intervjui, te podaci s internetskih stranica:*
- Intervju s Romima muslimanima u centru Otaharin.
- Intervju s Romkinjom M. u Bijeljini.
- Intervju s trima Romkinjama X, Y, XY u Bijeljini.
- Intervju s glavnim imamom Medžlisa IZ Bijeljina Samirom Camićem
- Intervju s imamom Mirsadom Okanovićem.
- Intervju s romskom porodicom na Zenililu, Zenica.
- Intervju s predsjednikom Udruženja Roma Romano centro, Salkom Musićem.
- Intervju s imamom hafizom Safetom Husejnovićem.
- Intervju s Hedinom Tahirović-Sijerčić. <http://www.romalen.com/category/romski-svijet/kultura/>
http://www.gfbv.ba/index.php/Romi_BiH.html

الموجز

أصول العجر والعادات المتعلقة بالموت عند العجر المسلمين في

بييلينا وزينيتسا

أملا د ديتش

موضوع هذا المقال هو أصول العجر، والاستعراض التاريخي لهجرتهم والعادات المتعلقة بالموت عند العجر المسلمين في بييلينا وزينيتسا، أما الهدف من العمل فهو استقصاء وعرض عادات العجر المسلمين في بييلينا وزينيتسا عند الموت ودفن الموتى، وذلك باستخدام الطريقة الإثنوغرافية (وصف الأعراق البشرية)، والوصف التاريخي، والمقارنة، والمقابلة.

Summary

THE ORIGIN OF ROMANI PEOPLE AND CUSTOMS RELATED TO DEATH IN MUSLIM ROMA COMMUNITIES OF BIJELJINA AND ZENICA

Amela Dedić

The subject of this article is the origin of Romani people. We here trace the route of their migrations through history and present outlines of the customs related to death in Muslim Roma communities of Bijeljina and Zenica. The aim of the article is to analyse and present customs related to the funerals in Muslim Roma communities of Bijeljina and Zenica

ويجدر التنويه بأن ندرة المراجع التي تتحدث عن العجر في البوسنة والمهرسك؛ وصعوبة الوصول إلى مراجع تتحدث عن عاداتهم في مناطق أخرى، وصعوبة الوصول إلى التفاصيل والكيفيات المتبعة عند تطبيق بعض العادات بطريقة البحث الإثنوغرافي، تجعل التركيز متجها نحو السمات الخاصة للعادات عند الموت. وسيتم ذكر السمات التقليدية للعادات وكيفية طرحها اليوم، ومدى وجودها وكيفية ممارستها، وهل طرأ عليها أي تحول نتيجة لتأثير وسائل الإعلام الجماهيرية والتعايش مع أبناء شعوب الثقافات الأخرى.

هدف العمل أن يظهر عبر مقابلة أفراد من العجر كيفية فهم العجر في هاتين المدينتين لأصولهم ومفهوم العادات التي يمارسونها وما مدى إدراكهم للمضامين الإسلامية ووجودها في ثقافتهم. هل العادات المذكورة مختصة فقط بالعجر أم أنها كانت وما تزال موجودة عند البشانقة والكروات والصرب وغيرهم من الشعوب في شتى أرجاء العالم؟

الكلمات الرئيسية: العجر، العادات، الموت، بيبيلينا، زينيتسا.

by using ethnographic, historiographical, comparative and interview methods. We need to emphasise that due to: lack of written documents regarding the customs of Bosnian and Herzegovinian Roma community, difficulty in obtaining historical documents on customs of the Roma communities of other regions and finally, difficulties in collecting data on details of practicing certain customs with the method of ethnographic research, we here focused upon characteristic traits of customs related to funerals. Traditional traits of these customs are presented with the view of alterations therein which took place under the influence of mass communication media or as a result of coexistence with other ethnic groups. The aim of the article is to present, using the interview method, how Muslim Roma community members of these two cities understand the origin and the meaning of these customs and to what extent they are aware of the Muslim aspects of their culture. Are the mentioned customs characteristic exclusively to Roma population or the same were existing, or perhaps still exist as a part of cultures of Bosniaks, Croats, Serbs or even other ethnic groups across the World?

Key words: Roma, customs, death, Bijeljina, Zenica